

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

---

# АДАПТАЦІЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

---

**Колективна монографія**

*За редакцією Н. Ю. Голубєвої*

Одеса  
Фенікс  
2026

УДК 341.93  
А 28

*Рекомендовано до друку вченою радою  
Національного університету «Одеська юридична академія»  
(протокол № 8 від 08.04.2026 р.)*

**Рецензенти:**

**Харитонов Є. О.** – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри приватного права Національного університету «Одеська юридична академія»;

**Гусаров К. В.** – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, завідувач кафедри цивільної юстиції та адвокатури Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

**Булеца С. Б.** – докторка юридичних наук, професорка, завідувачка кафедри цивільного права та процесу Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет».

А 28

**Адаптація цивільного процесуального права до європейських стандартів** : кол. монографія [Електронне видання] / за ред. Н. Ю. Голубєвої. – Одеса : Фенікс, 2026. – 452 с. – Режим доступу: ...  
ISBN 978-617-8763-28-2

Колективна монографія є комплексним дослідженням проблем адаптації цивільного процесуального права до європейських стандартів. Монографія, представлена увазі читача, об'єднує досвід теоретичних досліджень і практичних напрацювань вітчизняних фахівців у галузі цивільного процесуального права. Автори аналізують ключові напрями гармонізації національного процесуального законодавства з європейськими стандартами, виявляють системні прогалини та пропонують прикладні механізми модернізації судового процесу.

Адресована науковцям, викладачам, юристам-практикам, студентам юридичних факультетів і всім, хто цікавиться розвитком цивільного процесуального права в умовах європейської інтеграції.

**УДК 341.93**

ISBN 978-617-8763-28-2

© Колектив авторів, 2026

|                                                                                          |     |
|------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 1. Право на апеляційний перегляд справи як елемент права на справедливий суд. ....       | 290 |
| 2. Апеляційні фільтри: баланс між ефективністю та доступністю правосуддя. ....           | 303 |
| 3. Тенденції уніфікації видів (моделей) апеляції під впливом європейських стандартів ... | 311 |
| 4. Проблеми мотивування постанов суду апеляційної інстанції у світлі практики ЄСПЛ ..    | 318 |
| Висновки .....                                                                           | 327 |

## Розділ 10.

### **Окреме провадження у світлі адаптації законодавства України до європейських стандартів (Стоянова Т. А., підрозділи 1, 4, 5; Полуніна О. О., підрозділи 2, 3, 6)**

|                                                                                                                                                                            |     |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Вступ .....                                                                                                                                                                | 331 |
| 1. Трансформація окремого провадження у світлі адаптації законодавства України до<br>європейських стандартів. ....                                                         | 333 |
| 2. Особливості правового статусу суб'єктів процесуальних правовідносин у справах<br>окремого провадження .....                                                             | 340 |
| 3. Класифікація справ окремого провадження. Нові категорії справ окремого<br>провадження .....                                                                             | 350 |
| 4. Справи про зміну правового статусу фізичної особи й встановлення фактів, що мають<br>юридичне значення .....                                                            | 360 |
| 5. Справи про визнання або відновлення неоспорованих суб'єктивних прав та про<br>застосування встановлених законом заходів щодо захисту прав і законних<br>інтересів ..... | 369 |
| 6. Окреме провадження в умовах воєнного стану .....                                                                                                                        | 380 |
| Висновки .....                                                                                                                                                             | 383 |

## Розділ 11.

### **Перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами в контексті новелізації цивільного процесуального законодавства України та адаптації до стандартів ЄСПЛ (Цал-Цалко Ю. Ю.)**

|                                                                                                                                                 |     |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Вступ .....                                                                                                                                     | 386 |
| 1. Значення інституту перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними<br>обставинами та процедура перегляду даних рішень. ....        | 388 |
| 2. Правова позиція Європейського Суду з прав людини щодо справ з перегляду судових<br>рішень за нововиявленими або виключними обставинами ..... | 405 |
| Висновки .....                                                                                                                                  | 412 |

## Розділ 12.

### **Мирова угода як інструмент врегулювання спорів: Європейські стандарти (Яніцька І. А.)**

|                                                                                                                                                       |     |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Вступ .....                                                                                                                                           | 415 |
| 1. Актуалізація дослідження мирової угоди в контексті розвитку диспозитивних засад<br>цивільного судочинства України та Європейської інтеграції ..... | 417 |
| 2. Системна модель примирення в Європейському правовому просторі: від термінології до<br>процесуальних конструкцій .....                              | 428 |
| Висновки .....                                                                                                                                        | 447 |

---

## Розділ 11

---

# ПЕРЕГЛЯД СУДОВИХ РІШЕНЬ ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ АБО ВИКЛЮЧНИМИ ОБСТАВИНАМИ В КОНТЕКСТІ НОВЕЛІЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА АДАПТАЦІЇ ДО СТАНДАРТІВ ЄСПЛ

*Цал-Цалко Юлія Юліївна,*

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу,

Національного університету «Одеська юридична академія»

ORCID: 0000-0002-4441-1309

DOI

Вступ

1. Значення інституту перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами та процедура перегляду даних рішень
2. Правова позиція Європейського Суду з прав людини щодо справ з перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами

Висновки

## Вступ

Демократизація українського суспільства та орієнтація його до міжнародних стандартів висунули на перший план права та інтереси громадян. Демократичне суспільство характеризується широким спектром особистих та майнових прав і свобод, але чого варті права та свободи без закріплення їх у вищому державному правовому акті – Конституції України, та без їх правового забезпечення, зокрема забезпечення їх дотримання і захисту від порушення. Стаття 55 Основного Закону України передбачає, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом.<sup>1</sup>

Проведення судової реформи, і як результат суттєве оновлення Цивільного процесуального кодексу України за рахунок прийняття Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного

---

<sup>1</sup> Конституція України : Закон України від 28.06.1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

судочинства України та інших законодавчих актів»,<sup>1</sup> який безпосередньо істотно й вніс зміни в процесуальне законодавство України, було викликано необхідністю перетворення існуючої судової системи, удосконалення цивільного провадження у напрямку забезпечення належного захисту порушених прав громадян і реалізації концепції судової реформи.

Перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами, один з інститутів цивільного процесуального права, що забезпечує виконання завдань цивільного судочинства, якими є справедливий, неупереджений і своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Виконання завдань цивільного судочинства залежить від встановлення судом у справі об'єктивної істини та правильного застосування норм матеріального і процесуального права. Перегляд за нововиявленими або виключними обставинами є одним із механізмів, через який може бути реалізовано і принцип об'єктивної істини. Особливість вираження принципу об'єктивної істини при перегляді судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами полягає у тому, що суд, враховуючи законодавчі підстави для перегляду, має переглянути судові рішення з урахуванням таких обставин.

Дослідження шляхів удосконалення цивільного судочинства, зокрема, провадження у зв'язку з нововиявленими або виключними обставинами, уявляється доцільним для забезпечення справедливого та неупередженого розгляду й вирішення справ судом і неоднозначності застосування судової практики в таких справах. Перегляд рішень за нововиявленими або виключними обставинами полягає в можливості учасників справи реалізувати своє право на справедливий судовий розгляд, а суду – в межах своєї компетенції перевірити законність та обґрунтованість судового рішення, узгодивши його з вимогами законодавства України для відновлення порушених, невизнаних або оспорюваних прав та інтересів особи.

Еволюція українського правосуддя як соціально-правового інституту відбувається під впливом різного роду факторів, зумовлених політичними, економічними, соціальними та юридичними процесами. Напрямок на євроінтеграцію, гармонізація чинного законодавства з нормами міжнародного права сприяють формуванню нових підходів та світогляду у сфері захисту прав людини, що спонукає до позитивних змін у судовій системі та відображається на ефективності правосуддя. Суттєве місце у цьому процесі відведено Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та рішенням Європейського суду з прав людини, які тлумачать положення Конвенції та

<sup>1</sup> Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 3 жовтня 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2147-19>

надають їм динаміки. Україна зобов'язалася до імплементації європейських стандартів у цивільне судочинство, ратифікувавши Європейську конвенцію.

## **1. Значення інституту перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами та процедура перегляду даних рішень**

Зміни системи та змісту судових інстанцій, що відбулися в українському процесуальному законодавстві, є відображенням широкого процесу, пов'язаного з активним входженням України до європейського та світового співтовариства. Взнявши на себе зобов'язання узгодити внутрішнє законодавство відповідно до вимог міжнародних актів, спрямованих на захист прав і свобод особи, зокрема «Загальної декларації прав людини» від 10 грудня 1948 р.,<sup>1</sup> «Міжнародного пакту про громадянські та політичні права» від 16 грудня 1966 р.,<sup>2</sup> «Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод» від 4 листопада 1950 р.,<sup>3</sup> Україна закріпила їхні основні положення на конституційному рівні. А саме, право на судовий захист, про виняткову компетенцію суду на вирішення всіх юридичних спорів, про забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення, про створення судової системи, яка визначається законом за принципами територіальності та спеціалізації.

Сутність переглядів у цивільних справах полягає у наданні можливості сторонам реалізувати своє конституційне право на оскарження судових рішень у вищій судовій інстанції, а суду, що здійснює правосуддя, – перевірити в межах своєї компетенції законність і обґрунтованість судового рішення, привівши його у відповідність до вимог закону й однаковості судової практики.

Перегляд у зв'язку з нововиявленими або виключними обставинами судових рішень, ухвал і постанов, що набрали законної сили, є одним із самостійних видів їх переглядів, перевірки законності й обґрунтованості у цивільних справах. Такий перегляд є процесуальним способом, що забезпечує захист прав та охоронюваних законом інтересів громадян, юридичних осіб і держави, а отже, забезпечує й виконання завдань і досягнення мети

---

<sup>1</sup> Загальна декларація прав людини: Міжнародний правовий акт від 10 грудня 1948 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/go/995\\_015](https://zakon.rada.gov.ua/go/995_015)

<sup>2</sup> Міжнародний пакт про громадянські та політичні права: Міжнародний пакт ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19.10.73 року. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_043](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043)

<sup>3</sup> Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод: Європейська конвенція з прав людини від 4 листопада 1950 р. ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97 року. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_004](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004)

цивільного судочинства. Цей спосіб гарантує введення в орбіту судового розгляду нововиявлених чи виключних обставин, які не були його предметом з незалежних від суду причин, для встановлення можливого впливу на результати розгляду справи і скасування судових рішень, що не відповідають об'єктивній істині, правам і обов'язкам сторін.<sup>1</sup>

Цивільним процесуальним законодавством України традиційно передбачена інстанційна система перевірки судових рішень, тобто правосудність рішення, ухваленого одним судом, перевіряє інший суд, вищої судової інстанції по відношенню до того суду, який це рішення ухвалив. Проте закон встановлює і можливість позаінстанційного контролю або самоконтролю за судовими рішеннями, тобто здійснення контролю за рішенням самим судом, який його ухвалив. Одним із видів такого позаінстанційного контролю і є перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, що є окремою стадією судового процесу в рамках цивільного судочинства і має на меті перевірку законності та обґрунтованості судових рішень, що набрали законної сили, у зв'язку з відкриттям нововиявлених обставин.<sup>2</sup>

Перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами є двома самостійними судовими процедурами, кожна з яких має свою специфіку, але водночас у цивільному процесуальному законодавстві вони об'єднуються спільними правовими нормами. Положення стосовно інституту перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами закріплено в Розділі V, Глави 3, статтях 423 – 429 Цивільного процесуального кодексу України.<sup>3</sup> При цьому, слід відмітити, що в чинному ЦПК України відсутнє законодавче визначення поняття нововиявлених обставин, однак дане питання має велике теоретичне та практичне значення. Як наслідок, вбачається коректним, наведення думок науковців та процесуалістів стосовно визначення даного поняття, так, О. М. Ломоносова зазначає, що нововиявлені обставини – це завжди істотні для справи факти об'єктивної дійсності, що існували в період первинного провадження у справі і прийняття судового акту, які не були враховані в ньому через невідомість їх суду і заявникові за незалежних від них підстав, а не в результаті помилки суду. Це факти, що відкриваються після вступу акту правосуддя в законну силу і можуть вплинути на його законність і обґрунтованість, істинність, на можливість захисту і здійснення передбачених прав та охоронюваних інте-

<sup>1</sup> Колобродова О. В. Місце та значення перегляду судових актів у зв'язку з нововиявленими обставинами в цивільному процесі // Вісник Вищої ради юстиції. Електронне наукове видання № 3 (7) – 2011. – С. 60-71. URL: [http://www.vru.gov.ua/content/visnyk/visnik2011\\_71.pdf](http://www.vru.gov.ua/content/visnyk/visnik2011_71.pdf).

<sup>2</sup> Андронов І. В. Сутність та значення перегляду судових рішень у зв'язку з нововиявленими // Актуальні проблеми держави і права. Вип. 56.- Одеса: Національний Університет «Одеська юридична академія». – 2010. – С. 110-111

<sup>3</sup> Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

ресів.<sup>1</sup> Л. М. Ніколенко зазначає, що нововиявлені обставини – це юридичні факти, які існували в момент розгляду справи і які мають істотне значення для її вирішення, але не були і не могли бути відомі ні заявникові, ні суду, що розглядав спір.<sup>2</sup> Нововиявленими обставинами за своєю юридичною суттю можна вважати фактичні дані, що в установленому законом порядку спростовують факти, які було покладено в основу судового рішення. Ці обставини мають бути належним чином засвідчені, тобто підтверджені належними і допустимими доказами.<sup>3</sup>

Отже, в юридичній літературі по-різному тлумачиться поняття нововиявлених обставин і кожне з вищенаведених визначень має право на існування. Таким чином, можемо підсумувати, що нововиявлені обставини – це юридичні факти, які мають істотне значення для розгляду справи та існували на час розгляду справи, але не були і не могли бути відомі заявнику, а також обставини, які виникли після набрання судовим рішенням законної сили та віднесені законом до нововиявлених обставин. Дане визначення фіксується і у роз'ясненнях Міністерства юстиції України «Перегляд судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами в цивільному судочинстві».<sup>4</sup>

Виходячи з вищенаведених визначень, можна виділити наступні ознаки нововиявлених обставин: По-перше, це завжди обставини об'єктивної дійсності, які вже існували на момент розгляду справи судом; По-друге, ці обставини мають істотне значення для правильного вирішення справи і, таким чином, є органічною частиною предмету доказування у справі. Суд обов'язково має перевірити, чи впливає ця обставина на суть рішення, тобто встановлення такої обставини є підставою для скасування рішення, ухвали або судового наказу лише тоді, коли від їх наявності чи відсутності залежали наслідки розгляду судом справи. До нововиявлених обставин можуть бути віднесені матеріально-правові факти, на яких ґрунтуються вимоги і заперечення сторін, а також інші факти, які мають значення для правильного вирішення справи. Ці обставини в установленому порядку спростовують факти, які було покладено в основу судового рішення. Суд вправі скасувати судові рішення за нововиявленими обставинами лише за умови, що ці обставини впливають на юридичну оцінку обставин, здійснену судом у судовому рішенні, що переглядається (тобто якщо обізнаність суду щодо цих обставин

<sup>1</sup> Ломоносова Е. М. Пересмотр гражданских дел по вновь открывшимся обстоятельствам: Автореф. дис. канд. юрид. наук. – Харьков. – 1970. – С. 12

<sup>2</sup> Ніколенко Л. М. Поняття перегляду судового акту за нововиявленими обставинами у господарському судочинстві // Международная научно-практическая конференция «Перспективные инновации в науке, образовании, производстве и транспорте», т. 14 – Одеса. – 2010. – С. 4

<sup>3</sup> Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України / За заг. ред. Короєда С. О. – К.: Видавничий дім Професіонал. – 2018. – С. 395

<sup>4</sup> Перегляд судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами в цивільному судочинстві: Роз'яснення Міністерства юстиції України від 12.09.2012 року / [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0030323-12>.

при розгляді справи забезпечила б прийняття цим судом іншого рішення); По-третє, ці обставини не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою про перегляд справи за нововиявленими обставинами, а також не були встановлені судом. Невідомість цих обставин заявнику і суду призводить до неможливості їх урахування під час розгляду справи і ухвалення судового рішення. Не можуть бути визнані нововиявленими обставини, щодо яких суду зрозуміло, що вони були відомі (або мали бути відомі) заявнику на час розгляду справи (прикладом можуть бути обставини, на які посилалася учасник справи, у своїх поясненнях, апеляційній чи касаційній скарзі, або які могли бути встановлені судом при здійсненні певних процесуальних дій, дослідженні матеріалів справи).

В науковій літературі висловлена думка про те, що нововиявлені обставини – це обставини, які не були відомі не тільки заявнику і суду, а й іншим особам, які приймали участь у справі. Однак з такою думкою не можна погодитися, оскільки в судовій практиці трапляються випадки, коли певні обставини умисно приховуються від суду тими чи іншими учасниками справи, якщо це їм вигідно. Тому навіть якщо суду стане відомо, що обставина, на яку посилається заявник, була відома іншим особам, які приймали участь у справі, але прихована ними від суду, така обставина може визнаватися судом нововиявленою і бути підставою для перегляду судового рішення.<sup>1</sup> Деякі науковці серед ознак нововиявлених обставин називають невідомість цих обставин суду на момент винесення рішення (фактор невідомості), виявлення їх після набуття рішенням законної сили, зв'язок «інших обставин» із предметом доказування, істотний вплив цих обставин на правильність винесеного рішення, необхідність спеціальної перевірки.<sup>2</sup>

Інститут перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами в цивільному процесуальному законодавстві з'явився внаслідок прийняття вищезгаданого закону від 3 жовтня 2017 року, зокрема Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів».<sup>3</sup> Одна з основних змін, з якої починалося розроблення проектів «нових» кодексів, роль Верховного Суду та порядок розгляду ним справ. Верховний Суд має бути останньою інстанцією, рішення якої не переглядаються, крім виняткових випадків. На

<sup>1</sup> Цивільний процес України: підруч. / За ред. Є. О. Харитонова, О. І. Харитонові, Н. Ю. Голубевої. – К.: Істина, 2011. С. 415-416.

<sup>2</sup> Беднарська В. М. Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами в кримінальному судочинстві: Дис. канд. юрид. наук // Луганський держ. ун-т внутрішніх справ МВС України. – Луганськ. – 2006. – С. 94.

<sup>3</sup> Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 3 жовтня 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2147-19>

сьогоднішній день, за чинною редакцією Цивільного процесуального кодексу України Верховний Суд здійснює правосуддя у цивільних справах, як суд касаційної інстанції (згідно положень статті 388 ЦПК України), та як інстанція, що тільки за однією умовою здійснює перегляд справ за виключними обставинами (відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 423 ЦПК України, а саме підстава перегляду – встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом), яка розглядається у складі Великої Палати Верховного Суду.

Таким чином, слід акцентувати увагу щодо розділення питань стосовно перегляду справ за нововиявленими обставинами на підставі раніше невідомих фактів, і перегляду на підставі рішень Конституційного Суду України, рішень Європейського Суду з прав людини, іншої міжнародної судової установи, та рішень, якими встановлено злочинні дії судді (встановлення вироком суду, що набрав законної сили, вини судді у вчиненні кримінального правопорушення). В останньому випадку не йдеться про нововиявлені обставини в класичному розумінні. Що ще раз підтверджує і є виправданим відносно введення законодавцем нового інституту – «перегляд за виключними обставинами».

Зважаючи на переважну новизну інституту перегляду судових рішень за виключними обставинами, ні в науці цивільного процесуального права, ні в законодавстві не існує визначення виключних обставин. Деякі автори зазначають, що виключні обставини є вищим стандартом, ніж просто розумна причина, і означають події, які були абсолютно непередбачуваними. Під виключними обставинами слід розуміти сукупність неконтрольованих умов, які, з незалежних від учасників справи та суду причин, вплинули на судові рішення у справі так, що ні в кого на момент ухвалення судового рішення не виникало сумнівів щодо його справедливості, законності та обґрунтованості.<sup>1</sup>

Виходячи із сутності даного інституту, під виключними обставинами пропонується розуміти встановлені Конституційним судом України, міжнародною судовою установою чи вироком суду факти, які спростовують законність, обґрунтованість та неупередженість рішення суду, яке набрало законної сили, та які є підставою для перегляду такого рішення. Виключні обставини – це обставини, що свідчать про недоліки судового розгляду справи, які викликають обґрунтовані сумніви щодо справедливості, неупередженості судового розгляду. Як наслідок, розуміння перегляду судових рішень за виключними обставинами полягає у тому, що це процесуальний механізм, який дозволяє переглянути остаточні рішення у

<sup>1</sup> Остафійчук Л. А. Поняття та підстави перегляду судових рішень за виключними обставинами в цивільному процесі. – *Juris Europensis Scientia*. – Випуск 5. – 2021. – С. 52. URL: [http://jes.nuoua.od.ua/archive/5\\_2021/12.pdf](http://jes.nuoua.od.ua/archive/5_2021/12.pdf)

зв'язку з фундаментальними змінами, зокрема рішення Конституційного Суду України, рішення міжнародних судів, або кримінального правопорушення (злочину) судді.

Серед ознак виключних обставин можна виділити наступні:

По-перше, ці обставини прямо впливають з основоположних засад цивільного судочинства – принципу верховенства права. Стаття 10 ЦПК України передбачає, що суд розглядає справи відповідно до Конституції України, законів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Якщо суд доходить висновку, що закон чи інший правовий акт суперечить Конституції України, суд не застосовує такий закон чи інший правовий акт, а застосовує норми Конституції України як норми прямої дії. У такому випадку суд після ухвалення рішення у справі звертається до Верховного Суду для вирішення питання стосовно внесення до Конституційного Суду України подання щодо конституційності закону чи іншого правового акта, вирішення питання про конституційність якого належить до юрисдикції Конституційного Суду України. У разі невідповідності правового акта міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, суд застосовує міжнародний договір України;<sup>1</sup>

По-друге, ці обставини встановлюються після набрання рішенням Конституційного Суду, вироком суду законної сили щодо вини судді, чи після набрання рішення міжнародної установи статусу остаточного і розповсюджуються на невизначене коло суб'єктів звернення. Так, встановлення Конституційним Судом України неконституційності закону, іншого правового акту чи їх окремого положення спростовує факт законності прийняття усіх судових рішень, при ухваленні яких застосовувався правовий акт, визнаний неконституційним. І навпаки, правовий акт, який мав би бути застосований при ухваленні рішень, проте на цей момент був визнаний неконституційним, при визнанні його конституційним підлягає застосуванню в усіх судових рішеннях, до яких він мав би бути застосований. Встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні цивільної справи судом, фактично, має наслідки тільки для однієї конкретної справи. Проте, в перспективі, невизначеним колом суб'єктів можливі подальші звернення до міжнародної судової установи з позовами проти України з аналогічних підстав. В наслідок чого, міжнародною судовою установою в кожній аналогічній справі буде підтверджуватись порушення Україною міжнародних зобов'язань. Зокрема, акти тлумачення Європейського Суду з прав людини розраховані на багаторазове застосування і використання невизначеним колом осіб. Європейський Суд, з'ясувавши одного разу сутність норми Конвенції про захист прав людини

<sup>1</sup> Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

і основоположних свобод, неодноразово використовує таке тлумачення у своїх рішеннях в подальшій діяльності;<sup>1</sup>

По-третє, саме існування хоча б однієї з цих обставин автоматично ставить під сумнів рішення, яке в подальшому буде переглянуте. Рішення суду як найважливіший акт правосуддя покликане забезпечити захист гарантованих Конституцією України прав і свобод людини та здійснення проголошеного Основним Законом України принципу верховенства права. У зв'язку з цим суди повинні неухильно додержувати вимог про законність і обґрунтованість рішення у цивільній справі. Рішення є законним тоді, коли суд, виконавши всі вимоги цивільного судочинства, вирішив справу згідно з нормами матеріального права, що підлягають застосуванню до даних правовідносин, а також правильно тлумачив ці норми. Обґрунтованим визнається рішення, ухвалене на основі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених доказами, які були досліджені в судовому засіданні і які відповідають вимогам закону про їх належність та допустимість, або обставин, що не підлягають доказуванню, а також якщо рішення містить вичерпні висновки суду, що відповідають встановленим на підставі достовірних доказів обставинам, які мають значення для вирішення справи;<sup>2</sup>

Вчетверте, формальність скасування рішення, щодо якого подано заяву про перегляд у зв'язку з виключними обставинами. Вказана ознака впливає з попередньої. По-суті, при перегляді рішення у зв'язку із виключними обставинами, першочергове завдання суду це підтвердити факт, що в рішенні, яке підлягає перегляду наявна одна з наступних ознак: – застосування (незастосування) закону, іншого правового акту чи їх окремого положення, щодо яких в подальшому Конституційним Судом України встановлена їх неконституційність (конституційність); – порушення Україною міжнародних зобов'язань; – постановлення суддею завідомо неправосудного рішення. При підтвердженні таких обставин, суд фактично не може залишити рішення, яке підлягає перегляду без змін, оскільки існування таких обставин спростовує презумпцію правомірності рішення.

Отже, право на перегляд судового рішення за виключними обставинами з'являється лише після набрання законної сили іншим рішенням Конституційного Суду України чи ЄСПЛ (іншою міжнародною судовою установою) або вироком суду, яким встановлено: норму закону (іншого правового акта чи їх окремого положення), що не відповідає (відповідає) Конституції Укра-

<sup>1</sup> Завгородній В. А. Рішення Європейського Суду з прав людини як акти тлумачення норм Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. Випуск 24. Том 1. – Ужгород: Говерла. – 2014. – С. 30. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/bitstreams/6cdc3cc1-990c-4cc4-83a7-840abd57e9b5/download>

<sup>2</sup> Про судові рішення у цивільній справі: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 18.12.2009 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0014700-09>

їни, або порушення положень Конвенції (інших міжнародних актів) в процесі розгляду справи чи вини судді у вчиненні кримінального правопорушення (злочину), внаслідок якого було ухвалене судове рішення.

**Таким чином, можемо виділити головні відмінності між нововиявленими та виключними обставинами:** *нововиявлені обставини існували на час розгляду справи, але не були відомі заявнику та встановлені судом, тоді як виключні – виникли або стали відомими вже після ухвалення рішення; нововиявлені обставини стосуються переважно питань факту (докази, показання, висновки), тоді як виключні більше пов'язані з правовими питаннями (конституційність законів, міжнародні зобов'язання, злочини суддів); нововиявлені обставини могли би вплинути на результат розгляду конкретної справи, тоді як виключні впливають на правову оцінку вже ухваленого рішення з точки зору його законності або правомірності.*

Велика кількість процесуалістів цілком доречно розглядають інститут перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами через призму стадій цивільного процесуального права. Зокрема, київські науковці, зазначають, що перегляд судових рішень, що набрали законної сили, за нововиявленими або виключними обставинами є самостійною стадією цивільного процесу, в якому судом перевіряється наявність чи відсутність правових підстав для цього – юридичних фактів, які існували на час розгляду справи, але не були і не могли бути відомі заявнику, хоча наслідком їх подання до суду могло бути ухвалення іншого за змістом судового рішення, а також обставини, що виникли після набрання судовим рішенням законної сили та віднесені законом до нововиявлених або виключних обставин.<sup>1</sup>

Перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами є формою перегляду судових рішень, які уже набрали законної сили. Завдання такого перегляду – перевірка дотримання законності та обґрунтованості рішень та ухвал суду першої інстанції, що набрали законної сили, рішень та ухвал суду апеляційної та касаційної інстанцій, якими рішення було змінено чи ухвалено нове рішення, а також судових наказів, що набрали законної сили; виявлення та виправлення судових помилок; здійснення захисту порушених, невизнаних і оспорюваних прав свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, а також інтересів держави. Юридична суть нововиявлених і виключних обставин виражається у процесуальних діях суду, направленість яких зосереджена в бік встановлення об'єктивної істини та визначення фактичних даних у справі, що дасть можливість скасувати попереднє рішення суду. Судове рішення переглядається за нововиявленими або виключними обставинами у випадку, коли судовим рішенням

<sup>1</sup> Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. Н. В. Василюки, Б. І. Гульки, О. О. Кота. Київ : Видавничий дім «Дакор», 2021.1028 с.

завершено розгляд справи і таке рішення набрало законної сили,<sup>1</sup> оскільки право на перегляд судового рішення – передбачена нормами цивільного процесуального законодавства міра можливої поведінки особи з метою захисту прав, свобод та законних інтересів, що полягає у зверненні особи до суду за повторним розглядом судового рішення, що набрало законної сили, за наявності підстав та в порядку, передбаченому законодавством.<sup>2</sup>

Аналізуючи право перегляду судових рішень, що набрали законної сили, можна зауважити, що такий перегляд дає додаткову гарантію на реалізацію права на судовий захист. Оскільки таке право закріплено в ЦПК України, відповідно, для захисту своїх законних прав, свобод та інтересів сторони мають право звернутися вдруге до суду із заявою про повторний перегляд судового рішення, що набрало законної сили, за умови наявності підстав для такого перегляду.

Таким чином, можна навести загальні ознаки та особливості стадії перегляду справ за нововиявленими або виключними обставинами, які зводяться до наступного: мають особливий характер підстав перегляду; перегляд здійснює той суд, що ухвалював рішення (виключенням є випадок зазначений в п. 2 ч. 2 ст. 423 ЦПК України); у випадку задоволення заяви про перегляд за виключними обставинами, суд здійснює перегляд за правилами тієї інстанції, рішення якої підлягає перегляду; за результатами перегляду справи за виключними або нововиявленими обставинами, суд повинен прийняти такий самий судовий акт, який переглядається (переглядаючи ухвалу постановлює ухвалу, переглядаючи рішення ухвалює рішення, переглядаючи постанову приймає постанову).<sup>3</sup>

Отже, перегляд справ за нововиявленими та виключними обставинами відбувається за визначених законом умов. Підстави для перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами передбачені у ч. 2 ст. 423 ЦПК України, ними є: – істотні для справи обставини, що не були встановлені судом та не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час розгляду справи; – встановлений вироком або ухвалою про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності, що набрали законної сили, факт надання завідомо неправильного висновку експерта, завідомо неправдивих показань свідка, завідомо неправильного перекладу, фальшивості письмових, речових чи електронних доказів, що призвели до ухвалення незаконного рішення у даній справі; – скасування

<sup>1</sup> Цивільне процесуальне право України : навчальний посібник / кол. авторів ; за ред. В. О. Кучера, А. О. Дутко. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. – С. 651

<sup>2</sup> Менюк Д. О. Перегляд судових рішень за нововиявленими та виключними обставинами у цивільному процесі України : дис. д-ра філософії / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2021. – 237 с.

<sup>3</sup> Цивільний процес України: навч.-метод.посібник / Н. Ю. Голубєва, І. М. Іліопол, Т. А. Стоянова. – Одеса : Фенікс, 2021. – С. 68-69

судового рішення, яке стало підставою для ухвалення судового рішення, що підлягає перегляду. Не є підставою для перегляду рішення суду за нововиявленими обставинами: переоцінка доказів, оцінених судом у процесі розгляду справи; докази, які не оцінювалися судом, стосовно обставин, що були встановлені судом.<sup>1</sup>

Слід звернути увагу на судову практику, яка зазначає що додаткові труднощі виникають у ситуаціях, коли нововиявлену обставину встановлено за кордоном – наприклад, через рішення іноземного суду або документи іноземної компанії. У таких випадках українські суди часто сумніваються в достовірності таких доказів або їх процесуальній значущості. Зокрема, у справі, розглянутій Верховним Судом, позивачка звернулася з заявою про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, оскільки їй стало відомо, що страховий сертифікат «Зелена карта», виданий болгарською компанією, є підробленим.<sup>2</sup> КІС ВС роз'яснив підстави та умови перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами, звертаючись до суду із заявою про перегляд постанови апеляційного суду за нововиявленими обставинами, позивачка вказала, що страховий сертифікат підроблений, із посиланням на повідомлення МТСБУ та інформацію болгарської страхової компанії. Також вона зазначила, що вказані обставини під час розгляду справи у судах першої та апеляційної інстанцій їй відомі не були. Апеляційний суд, відмовляючи в задоволенні заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, виходив із того, що обставини, на які посиляється заявниця, не є нововиявленими у розумінні вимог ст. 423 ЦПК України, а є новими доказами. Крім того, суд указав, що страховий сертифікат досліджувався судом першої інстанції, йому надана відповідна правова оцінка, належних доказів (вироку суду) на підтвердження фальшивості документа стороною не надано. Верховний Суд зауважив, що апеляційний суд не врахував, що нововиявленою обставиною, як юридичним фактом, який має істотне значення для розгляду справи, але не був і не міг бути відомий заявниці на час ухвалення оскаржуваного судового рішення, на яку вона посиляється в заяві про перегляд судового рішення, є саме обставина недійсності страхового сертифіката «Зелена карта», яка існувала на час розгляду справи та ухвалення судом рішення, котре заявниця просить переглянути, а не самі документи, якими встановлено обставину недійсності такого страхового сертифіката. Апеляційний суд також безпідставно послався на необхідність надання заявницею вироку суду на підтвердження фальшивості страхового сертифіката, оскільки підставою для перегляду оскаржуваної постанови апеляційного суду заявниця зазначила п. 1 ч. 2 ст. 423 ЦПК

<sup>1</sup> Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

<sup>2</sup> Постанова Верховного Суду від 21 жовтня 2020 року у справі № 726/938/18 (провадження № 61-14879св19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>

України, а не п. 2 ч. 2 цієї статті, а вони містять різні правові наслідки.<sup>1</sup> Це свідчить про відсутність єдиного підходу в судовій практиці та необхідність як законодавчого уточнення, так і методичних роз'яснень з боку Верховного Суду. Неврегульованість цих питань ускладнює забезпечення права на справедливий суд і перегляд рішень у випадках, коли дійсно наявні нововиявлені обставини.

Підстави для перегляду судового рішення за виключними обставинами зазначені у ч. 3 ст. 423 ЦПК України, це: – встановлена Конституційним Судом України неконституційність (конституційність) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконане; – встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом; – встановлення вироком суду, що набрав законної сили, вини судді у вчиненні кримінального правопорушення, внаслідок якого було ухвалено судові рішення. При перегляді судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами суд не може виходити за межі тих вимог, які були предметом розгляду при ухваленні судового рішення, яке переглядається, розглядати інші вимоги або інші підстави позову.

Об'єктом перегляду за нововиявленими або виключними обставинами повинно бути таке рішення суду, яким остаточно фіксується результат розгляду справи, а відтак її закінчення, а також набрання таким рішенням законної сили. З огляду на це, будь-яке судові рішення, щодо якого виконано названі умови, може бути об'єктом перегляду, в тому числі судовий наказ.<sup>2</sup> Зокрема, у разі видачі судового наказу відповідно до п.п. 4 та 5 ч. 1 ст. 161 ЦПК України (мова йде про вимоги щодо стягнення аліментів у розмірі на одну дитину – однієї чверті, на двох дітей – однієї третини, на трьох і більше дітей – половини заробітку (доходу) платника аліментів, але не більше десяти прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку на кожну дитину, якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших заінтересованих осіб; та вимогу про стягнення аліментів на дитину у твердій грошовій сумі в розмірі 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших заінтересованих осіб), судовий наказ може бути переглянуто за нововиявленими обставинами у порядку, встановленому главою 3, розділу ЦПК України.

<sup>1</sup> КЦС ВС роз'яснив підстави та умови перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1022658/>

<sup>2</sup> Менюк Д. О., Сімутіна Я. В. Судові рішення як об'єкт перегляду за нововиявленими або виключними обставинами у цивільному процесі України. Держава і право. «Юридичні і політичні науки»: зб. наук. праць / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ: Юридична думка, 2020. Вип. 88. С. 90

Строк та порядок подання заяви про перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами передбачено положеннями ст. 424, 425 ЦПК України. Отже, щодо строків подання заяв про перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами, то заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами може бути подано: 1) з підстави, визначеної п. 1 ч. 2 ст. 423 ЦПК України, – учасниками справи протягом тридцяти днів з дня, коли особа дізналася або могла дізнатися про існування обставин, що стали підставою для перегляду судового рішення; 2) з підстави, визначеної п. 2 ч. 2 ст. 423 ЦПК України, – учасниками справи протягом тридцяти днів з дня, коли вирок (ухвала) у кримінальному провадженні набрав (набрала) законної сили; 3) з підстави, визначеної п. 3 ч. 2 ст. 423 ЦПК України, – учасниками справи протягом тридцяти днів з дня набрання законної сили судовим рішенням, яким скасовано судове рішення, що стало підставою для ухвалення судового рішення, яке підлягає перегляду; 4) з підстави, визначеної п. 1 ч. 3 ст. 423 ЦПК України, – учасниками справи протягом тридцяти днів з дня офіційного оприлюднення відповідного рішення Конституційного Суду України; 5) з підстави, визначеної п. 2 ч. 3 ст. 423 ЦПК України, – особою, стосовно якої постановлено рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, не пізніше тридцяти днів з дня, коли така особа дізналася або могла дізнатися про набуття цим рішенням статусу остаточного; 6) з підстави, визначеної п. 3 ч. 3 ст. 423 ЦПК України, – учасниками справи протягом тридцяти днів з дня, коли вирок у кримінальному провадженні набрав законної сили.

З урахуванням приписів ч. 1 ст. 424 ЦПК України, заява про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами може бути подана: 1) з підстави, визначеної п. 1 ч. 2 ст. 423 ЦПК України, – не пізніше трьох років з дня набрання таким судовим рішенням законної сили; 2) з підстав, визначених п.п. 2, 3 ч. 2 та ч. 3 ст. 423 ЦПК України, – не пізніше десяти років з дня набрання таким судовим рішенням законної сили. Строки, передбачені частиною 2 статті 424 ЦПК України, не можуть бути поновлені, крім строку, передбаченого для перегляду судового рішення за виключними обставинами у зв'язку з рішенням міжнародної судової установи, юрисдикція якої визнана Україною, яке набуло статусу остаточного, після спливу десяти років з дня набрання таким судовим рішенням законної сили, за умови що заява про перегляд судового рішення за виключними обставинами подана протягом тридцяти днів з дня, коли така особа дізналася або могла дізнатися про набуття цим рішенням статусу остаточного.

Характеризуючи процедуру розгляду заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, слід зазначити, що вона відбувається стадійно, і першим етапом є відкриття провадження, яке здійснюється за результатами подання заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами. Така заява

подається до суду першої або апеляційної інстанції, тобто до суду, який безпосередньо розглядав справу і приймав або змінював судові рішення. Після отримання такої заяви вона передається судді чи колегії суддів, що ухвалювали судові рішення. В разі неможливості сформулювати той самий склад суду, який первинно розглядав справу, призначається новий суддя чи нова колегія суддів. Якщо підставою перегляду судового рішення буде встановлення Конституційним Судом України неконституційності (конституційності) закону іншого правового акта чи певних його положень застосованого чи не застосованого судом при вирішенні справи, якщо вирок суду ще не набрав сили і рішення ще не виконано, то такий перегляд здійснюється колегією у складі трьох або більше суддів непарної кількості. Розгляд заяви про перегляд судового рішення за виключними обставинами у зв'язку із встановленням міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні цієї справи розглядається Великою Палатою Верховного Суду. Якщо ж заява подана про перегляд судового рішення, що було ухвалено палатою Касаційного цивільного суду чи об'єднаною палатою Касаційного цивільного суду або Великою Палатою Верховного Суду, то розгляд здійснюється тими ж судами, які розглядали справу та приймали рішення. Розподіл заяв про перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами здійснюється відповідно до загальних правил та вимог ст. 33 ЦПК України за допомогою Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи (ЄСІКС). Окремою вимогою до певної категорії учасників перегляду судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами є необхідність реєстрації електронного кабінету. Це стосується адвокатів, нотаріусів, державних та приватних виконавців, арбітражних керуючих, судових експертів, органів державної влади та інших державних органів, органів місцевого самоврядування, інших юридичних осіб, які реєструють свої електронні кабінети в Єдиній судовій інформаційно-комунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами, в обов'язковому порядку. У разі відсутності електронного кабінету вказаних осіб при поданні ними заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами до них застосовується загальні положення ст. 185 ЦПК України (залишення позовної заяви без руху, повернення позовної заяви). Прикладом застосування даних наслідків є ухвала Великої Палати Верховного Суду від 21.02.2025 року по справі №758/8567/17 щодо перегляду за виключними обставинами судових рішень, де суддя Великої Палати ВС виснував, що заяву заявниці про перегляд судового рішення за виключними обставинами потрібно залишити без руху (з підстав саме недотримання положень ч. 6 ст. 14 ЦПК України щодо обов'язкової реєстрації електронного кабінету) та надав заявниці десятиденний строк з дня отримання копії цієї узвали для усунення наведених у

ній недоліків. <sup>1</sup> Інші особи реєструють свої електронні кабінети в ЄСІКС або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами, в добровільному порядку.

Також до заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами має бути додано документ про сплату судового збору (квитанція), а в разі звільнення від його сплати – документ про звільнення від сплати. При подачі заяви про перегляд судового рішення за виключними обставинами судовий збір не сплачується. Розмір ставки судового збору за подання заяви про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами, яка подана юридичною особою становить 150 відсотків ставки, що підлягала сплаті при поданні позовної заяви, іншої заяви і скарги від розміру оспорюваної суми; у разі подання заяви фізичною особою або фізичною особою – підприємцем – ставка судового збору становить 150 відсотків ставки, що підлягала сплаті при поданні позовної заяви, іншої заяви і скарги від розміру оспорюваної суми, але не більше 8 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб за позовними заявами майнового характеру, а у справах, в яких предметом позову є захист соціальних, трудових, сімейних, житлових прав (крім права власності на майно), відшкодування шкоди здоров'ю (крім моральної шкоди), – не більше 3 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. <sup>2</sup> Також до заяви, долучаються всі докази, які підтверджують наявність нововиявлених або виключних обставин, що слугуватимуть фактично підставами для відкриття провадження за нововиявленими або виключними обставинами. Якщо ж заяву подає представник, то відповідно разом із заявою він має подати і документ, який підтверджує його повноваження представника в даній справі.

Порядок розгляду заяв регулюється ст. 429 ЦПК України, зокрема, заява про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами розглядається судом у судовому засіданні протягом 30 днів з дня відкриття провадження за нововиявленими або виключними обставинами. Справа розглядається судом за правилами, встановленими ЦПК України для провадження, у суді тієї інстанції, яка здійснює перегляд. У суді першої інстанції справа розглядається у порядку спрощеного позовного провадження з повідомленням учасників справи.

Повноваження суду за результатами перегляду судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами передбачені ч. 3 ст. 429 ЦПК України. З набранням законної сили новим судовим рішенням втрачають законну силу судові рішення інших судів у цій справі. Таким чином, за результатами

<sup>1</sup> Щодо перегляду за виключними обставинами судових рішень: ухвала Великої Палати Верховного Суду від 21.02.2025 року по справі №758/8567/17. URL: <https://zakononline.ua/court-decisions/show/125326421>

<sup>2</sup> Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3674-17>

перегляду судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами суд може: – відмовити в задоволенні заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами та залишити відповідне судове рішення в силі; – задовольнити заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, скасувати відповідне судове рішення та ухвалити нове рішення чи змінити рішення; – скасувати судове рішення і закрити провадження у справі або залишити позов без розгляду. За результатами перегляду судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами Верховний Суд може також скасувати судове рішення (судові рішення) повністю або частково і передати справу на новий розгляд до суду першої чи апеляційної інстанції. Зокрема, певні висновки зробила Велика Палата Верховного Суду, що суд апеляційної чи касаційної інстанції має повноваження скасовувати рішення суду попередньої інстанції і постановляти нове судове рішення за результатами розгляду заяви про перегляд за нововиявленими обставинами відповідного судового рішення, відмовляти в її задоволенні, тобто розглядати таку заяву по суті.<sup>1</sup> А саме, ВП ВС звернула увагу, що перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами є видом перегляду, в якому немає помилки суду під час первісного розгляду справи, а нововиявлені обставини мають об'єктивний характер, саме тому й повноваження щодо перегляду належать не суду вищої інстанції, як це матиме місце щодо апеляційного та касаційного видів перегляду, а суду, який ухвалив рішення по суті справи. Суд, що ухвалив рішення, має можливість на підставі ЦПК України визначити помилковість чи правильність свого судового рішення у результаті оцінки впливу нововиявлених обставин. Апеляційний суд, своєю чергою, перевіряючи (в апеляційному порядку) законність та обґрунтованість рішення суду першої інстанції, ухваленого за наслідками розгляду заяви про перегляд за нововиявленими обставинами, зокрема, вирішує питання про те, чи мали місце нововиявлені обставини, чи є вони підставою для перегляду, і якщо суд першої інстанції зробив неправильні висновки щодо наявності нововиявлених обставин – має виправити відповідну судову помилку (зокрема, у спосіб ухвалення власного рішення щодо заяви). Суд касаційної інстанції під час касаційного перегляду ухвалених судами судових рішень щодо задоволення заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами може надавати оцінку наявності, відсутності цих обставин та, відповідно, постановити нове судове рішення щодо розгляду заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами й відмовити в її задоволенні. Отже, Велика Палата ВС погоди-

<sup>1</sup> Суд вищої інстанції наділений повноваженнями щодо розгляду по суті заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами: Висновки Великої Палати Верховного Суду . URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1976425/> та <https://yur-gazeta.com/golovna/vs-sud-vishchoyi-instanciyi-mozhe-rozglyadati-zayavu-pro-pereglyad-za-novoviyavlenimi-obstavinami-po.html>

лася із судом апеляційної інстанції, який, визнавши неправильними висновки суду першої інстанції щодо наявності в цій справі (стосовно стягнення заборгованості за кредитним договором) нововиявлених обставин, виправив відповідну судову помилку (зокрема, шляхом ухвалення власного рішення щодо заяви).<sup>1</sup> На загальних підставах, відповідно до ч. 7 ст. 429 ЦПК України, може бути переглянуте судове рішення, ухвалене за результатами перегляду судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами.

Чинним цивільним процесуальним законодавством України передбачено можливість перегляду судового рішення тим судовим органом, що його ухвалив, або Великою Палатою Верховного Суду. Однак, звертаємо увагу, що у практиці Верховного Суду виникали спірні питання стосовно того, який суд має переглядати справу за нововиявленими обставинами. Відповідно до приписів цивільного процесуального законодавства заява про перегляд судового рішення суду першої інстанції за нововиявленими обставинами подається до суду, який ухвалив судове рішення (ч. 1 ст. 425 ЦПК України), натомість заява про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами судів апеляційної і касаційної інстанції, якими змінено або скасовано судові рішення, подається до суду тієї інстанції, яким змінено або ухвалено нове судові рішення (ч. 2 ст. 425 ЦПК України). Водночас у практиці виникло питання стосовно того, який суд має переглядати справу за нововиявленими обставинами у випадку, коли рішення суду першої інстанції змінено судом апеляційної інстанції лише в частині розподілу судових витрат. Велика палата Верховного суду у своїй правовій позиції у постанові від 03 лютого 2021 року у справі № 826/20239/16 вказала, що у таких випадках перегляд має здійснюватися судом першої інстанції, адже саме він є судом, який ухвалив рішення по суті справи, незважаючи на подальші зміни рішення у частині судових витрат судом апеляційної інстанції.<sup>2</sup> Зазначена позиція цілком узгоджується з розумінням доктрини щодо сутності та значення рішення суд як акту правосуддя, адже вирішення питання про розподіл судових витрат є похідним від позовних вимог, і зміна розподілу судових витрат судом вищої інстанції не може розцінюватися як зміна судового рішення по суті справи.

Об'єктом такого позаінстанційного перегляду можуть бути лише судові рішення, якими закінчено розгляд справи, за умов набрання ними законної сили і наявності нововиявлених або виключних обставин, перелік яких наведено у частинах 2 і 3 ст. 423 ЦПК України. Однією з виключних обставин відповідно до п. 1 ч. 3 ст. 423 ЦПК України є встановлена Конституційним Судом України неконституційність (конституційність) закону, іншого право-

<sup>1</sup> Постанова ВП ВС від 14 січня 2026 року у справі № 361/161/13-ц (провадження № 14-35цс25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133908580>).

<sup>2</sup> Постанова ВП ВС від 03 лютого 2021 року у справі № 826/20239/16 (провадження № 11-314ап20) . URL: <https://zakononline.ua/court-decisions/show/95439650>

вого акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконане.

Перегляд судових рішень за виключними обставинами на підставі п. 1 ч. 3 ст. 423 ЦПК України є дієвим механізмом поновлення прав особи, порушених у зв'язку з застосуванням при вирішенні її справи нормативного акта, що не відповідав Конституції України. Рішення Конституційного Суду України про визнання закону неконституційним має перспективну дію, але для учасників судової справи, у якій застосовано неконституційний закон, українське законодавство передбачає спеціальний інструмент захисту їхніх прав – перегляд справи за виключними обставинами.

Вирішення цивільної справи із застосуванням нормативного акта, визнаного згодом неконституційним, свідчить про незаконність судового рішення та порушення принципу верховенства права як основної засади цивільного судочинства, що зумовлює необхідність повторного розгляду справи і прийняття у ній рішення без застосування неконституційних законодавчих положень. Таким чином, неконституційність закону, застосованого судом для вирішення справи, встановлена згодом рішенням Конституційного Суду України, свідчить про те, що справу було вирішено не у відповідності до Конституції України. Сама ця обставина і дискредитує судові рішення.<sup>1</sup>

Цивільне процесуальне законодавство України, на відміну від багатьох країн, визнає цю обставину виключною підставою для перегляду судового рішення. Відповідно до ст. 152 Конституції України закони та інші акти за рішенням Конституційного Суду України визнаються неконституційними повністю чи в окремі частині, якщо вони не відповідають Конституції України або якщо була порушена встановлена Конституцією України процедура їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності.<sup>2</sup> Закони, інші акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення (аналогічну норму передбачено ст. 91 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

Слід звернути увагу, що Конституційний Суд України своїм рішенням не робить норму закону неконституційною – він лише констатує її неконституційність, і відповідно застосований нормативний акт, неконституційність якого було встановлено після прийняття рішення у цивільній справі, не

<sup>1</sup> Голубева Н., Бут І., Полуніна О., Полюк Ю., Цал-Цалко Ю. Сучасні проблеми цивільного та цивільно-процесуального права (в частині цивільно-процесуального права) : навч.-метод. посіб. (Електронне видання) / НУ «ОЮА». – Одеса : Фенікс, 2023. – С. 129 -130

<sup>2</sup> Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

<sup>3</sup> Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2136-19>

відповідав Конституції України ще під час розгляду справи, а тому суд мав би застосувати норми Конституції України як норми прямої дії відповідно до ст. 8 Основного Закону України та ч. 7 ст. 10 ЦПК України. З огляду на це, – визнання судом конституційної юрисдикції закону чи іншого правового акта (їх окремого положення) таким, що не відповідає Конституції України, вплине на правове регулювання спірних правовідносин учасників справи та стане підставою для зміни чи скасування і ухвалення нового судового рішення за наслідками перегляду за виключними обставинами.

Стадія перегляду справи за нововиявленими або виключними обставинами є факультативною стадією цивільного процесу, оскільки не є обов'язковою у цивільному судочинстві та цілком залежить від волі учасників судового процесу. Навіть у випадку отримання особою інформації, що підтверджує її право на перегляд рішення суду за нововиявленими або виключними обставинами, вона має право не скористатися цим правом на звернення до суду із відповідною заявою. Незважаючи на це, судочинство за нововиявленими або виключними обставинами є важливим інститутом цивільного процесуального права, скерованим на захист порушених прав і інтересів осіб у випадках ненавмисно помилкових рішень судів за підставами, що не залежать від їхньої волі.

## **2. Правова позиція Європейського Суду з прав людини щодо справ з перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами**

Стаття 55 Конституції України передбачає, що «кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна». Для цивільного судочинства основним механізмом вирішення міжнародних спорів та тлумачення положень міжнародного права у сфері захисту прав людини є безпосередньо Європейський Суд з прав людини.

Відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейської конвенції з прав людини), кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Таким чином, право на справедливий судовий розгляд є визначальним міжнародним стандартом цивільного судочинства, що має бути забезпечений на

національному рівні відповідно до міжнародних зобов'язань, взятих на себе Україною.

За час свого існування Європейський суд з прав людини виніс близько двадцять тисяч рішень. Ці рішення, є обов'язковими для виконання державами – членами Ради Європи, яких вони стосуються, й стали поштовхом для змін національного законодавства та цивільної практики в різних сферах європейських країн. Поступово у своїх рішеннях ЄСПЛ все частіше застосовує принцип еволюційного і динамічного тлумачення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, й таким чином розширює сферу розглянутих суспільних питань. Україна як суверенна й незалежна держава не тільки проголосила європейський вибір у визначенні своїх політико-правових і гуманітарних стандартів, але й зробила певні кроки до реалізації цих намірів.

Перш за все, це вступ до Ради Європи й прийняття на себе серйозних зобов'язань стосовно приведення української правової системи у відповідність із зрозумілими для Європи демократичними засадами організації громадянського суспільства. Безперечно, важливу роль у цих процесах відіграє ратифікація Україною 11 вересня 1997 року Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, оскільки цей документ закріплює не тільки унікальну систему норм міжнародного права з захисту прав людини, але й одну з найбільш розвинутих міжнародних юридичних процедур.<sup>1</sup>

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколи до неї є частиною національного законодавства України, відповідно до статті 9 Конституції України, як чинний міжнародний договір, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. Ратифікація Конвенції відбулася на підставі Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17.07.1997 р.;<sup>2</sup> Як вже відмічалося, Конвенція набула чинності для України 11.09.1997 року.

Внаслідок цього кожна фізична особа, неурядова організація або група осіб, що знаходяться під юрисдикцією України, отримали право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися зі скаргою про порушення Україною прав і свобод, гарантованих Конвенцією, до Європейського суду з прав людини – однієї з найбільш повноважних і впливових міжнародних судових установ.

На протязі певного часу виникає питання про кореляцію системи перегляду справ із рішеннями Європейського Суду з прав людини, у яких визнається порушення норм Конвенції про захист прав людини та основних свобод

<sup>1</sup> Актуальні питання цивільного судочинства у світлі судової реформи в Україні: монографія / С. В. Ківалов, Н. Ю. Голубева, І. В. Андронов та ін.; за заг. ред. Н. Ю. Голубевої. – Одеса: Юридична література. – 2017. – С. 167-168.

<sup>2</sup> Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17.07.1997 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80>

при розгляді справи судом України. Конвенція не наділяє ЄСПЛ правом вказувати державі – відповідачу, яка допустила порушення, на конкретні заходи, що необхідно вжити для виправлення ситуації. Водночас відповідно до практики Європейського Суду з прав людини щодо тлумачення статті 46 Конвенції та розуміння цього положення, Комітетом міністрів Ради Європи констатація Європейським Судом порушення Конвенції накладає на державу-відповідача зобов'язання покласти кінець порушенню та усунути його наслідки з метою відновлення, наскільки це можливо, положення, що існувало до порушення. Подібне відновлення в правах є заходом індивідуального характеру. Так, статтею 10 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» встановлено, що відновлення попереднього юридичного стану стягувача може здійснюватися шляхом повторного розгляду справи судом, включаючи відновлення провадження у справі.<sup>1</sup>

Міжнародні стандарти права на справедливий судовий розгляд мають розглядатися як методологічне підґрунтя для оцінки ефективності системи цивільного судочинства в цілому та перегляду за нововиявленими або виключними обставинами зокрема. Зважаючи на це, науковці пропонують виокремити принаймні три аспекти, які потребують дослідження з точки зору застосування гарантій п. 1 ст. 6 Європейської Конвенції з прав людини під час перегляду рішень за нововиявленими або виключними обставинами, які дозволяють виснувати, що зазначений вид перегляду має розглядатися як додаткова гарантія забезпечення конституційного права на судовий захист та конвенційного права на справедливий судовий розгляд як його міжнародного аналогу, а також оцінюватися у світлі дотримання вимог п. 1 ст. 6 ЄКПЛ. Першим аспектом відповідної проблематики є вивчення питання щодо легітимності національної моделі перегляду справи за нововиявленими або виключними обставинами у світлі принципів верховенства права, зокрема таких його складових як правова визначеність і *res judicata* (остаточність судового рішення). Другий аспект пов'язаний із необхідністю з'ясування меж поширення сфери цивілістичного аспекту п. 1 ст. 6 ЄКПЛ на зазначений вид перегляду та обсяг гарантій, що мають надаватися у цьому випадку. В рамках третього аспекту спеціального дослідження потребує конвенційна природа такої підстави для перегляду рішень за виключними обставинами, як визнання міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань.<sup>2</sup> Передусім, як вже зазначалось, існування підстави, закріпленої у п. 2 ч. 3 ст. 423 ЦПК, зумовлено необхідністю виконання

<sup>1</sup> Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 рок. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3477-15>

<sup>2</sup> Лавров В. В. Перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами у цивільному судочинстві. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» з галузі знань 08 «Право» – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України. – Харків. – 2023. – С. 31-32.

Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань у контексті ст. 10 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Відповідно до Резолюції 2075 (2015) Парламентської асамблеї Ради Європи «Виконання рішень Європейського суду з прав людини» від 30.09.2015 р. Асамблея закликає держави-члени повністю виконувати рекомендації, вказані у Брюсельській декларації, ухваленій 27.03.2015 р. на Конференції високого рівня «Імплементация Європейської конвенції з прав людини – наша спільна відповідальність», зокрема, створити ефективні засоби юридичного захисту на національному рівні для виправлення порушень ЄКПЛ (п. 8.2).<sup>1</sup> На підставі цього можна зробити висновок, що провадження у справі за виключними обставинами з підстав, передбачених п. 2 ч. 3 ст. 423 ЦПК, має відповідати основним гарантіям права на справедливий судовий розгляд тією мірою, якою зазначені гарантії можуть бути застосовними до екстраординарних видів перегляду у цивільному судочинстві. Зважаючи на особливості провадження у справі у ВП ВС, очевидно, що не всі гарантії п. 1 ст. 6 ЄКПЛ можуть бути реалізовані під час такого перегляду. Зокрема, така гарантія, як публічність судового розгляду, не може бути реалізована повною мірою з огляду на те, що розгляд справ у Верховному Суді у рамках цивільного судочинства за загальним правилом проводиться без виклику учасників справи, сторін. Водночас такі гарантії, як доступ до суду, розумний строк судового розгляду, вмотивованість судового рішення, рівноправність сторін і змагальність судового провадження, незалежність та безсторонність суду, встановленого законом, мають бути гарантовані національними судовими органами під час такого провадження. При цьому особа, яка отримала рішення ЄСПЛ на свою користь стосовно порушення Україною міжнародних зобов'язань, має право на звернення до ЄСПЛ із новою заявою щодо порушення гарантій права на справедливий судовий розгляд під час перегляду справи за виключними обставинами, якщо такі порушення мали місце під час розгляду відповідної заяви у ВП ВС або при повторному розгляді справи після передачі справи до судів нижчих інстанцій, з метою захисту свого права та відновлення положення *restitutio in integrum* (відновлення в початковий стан). Таким чином, на основі практики ЄСПЛ можна зробити висновок, що існування в національному законодавстві перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами є легітимним з точки зору гарантій права на справедливий судовий розгляд, закріпленого у п. 1 ст. 6 ЄКПЛ. Зазначений вид перегляду має відповідати принципу правової визначеності та принципу остаточності судових рішень *res judicata*. Гарантії п. 1 ст. 6 ЄКПЛ поширюються на зазначений вид провадження тією мірою, якою це не суперечить самій суті зазначених видів перегляду. При цьому можна говорити про дві функції, які

<sup>1</sup> Resolution 2075 (2015) Parliamentary Assembly of Council of Europe «Implementation of Court Judgements of the ECtHR», 30 September 2015. URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTMLen.asp?fileid=22197=en>.

виконує зазначений вид провадження в контексті п. 1 ст. 6 ЄКПЛ: по-перше, йдеться про забезпечення особам реального, а не ілюзорного судового захисту із дотриманням міжнародних стандартів цивільного судочинства у ситуаціях, коли наявні істотні порушення під час первісного розгляду справи, які унеможливають залишення за судовим рішенням статусу *res judicata*; по-друге, субсидіарна функція, яка полягає у виконанні міжнародних зобов'язань, які взяла на себе Україна у світлі необхідності забезпечення *restitution in integrum* у випадках, коли держава допустила порушення конвенційних прав і на національному рівні необхідне вжиття заходів індивідуального характеру.<sup>1</sup>

Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував, що сама по собі наявність у національних законодавствах перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами не суперечить принципу правової визначеності і зокрема такому його аспекту, як *res judicata*, якщо цей перегляд використовується для виправлення істотних помилок, а також якщо така процедура використана у спосіб, сумісний із п. 1 ст. 6 ЄКПЛ. Що стосується провадження у справі за нововиявленими або виключними обставинами, то зазначений вид перегляду номінується самим ЄСПЛ як екстраординарний,<sup>2</sup> тому відповідно до підходів ЄСПЛ держава користується широким розсудом при регламентації особливостей підстав та порядку зазначеного виду перегляду у національному законодавстві.

Отже, згідно з усталеною практикою Європейського суду з прав людини, процедура поновлення розгляду справи за нововиявленими обставинами на вимогу сторони провадження для виправлення помилок правосуддя, як така, не суперечить положенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року за умови відсутності зловживання. У цьому контексті ЄСПЛ наголошував, що сама по собі наявність у національних законодавствах процедури перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами не суперечить праву на справедливий судовий розгляд та принципу правової визначеності, якщо зазначений вид перегляду використовується для виправлення помилок правосуддя. Процедура поновлення розгляду справи за нововиявленими обставинами має бути використана у спосіб, сумісний із пунктом 1 статті 6 Конвенції. Ключовим для розуміння природи зазначеного виду перегляду судових рішень є тлумачення поняття «нововиявлені обставини». ЄСПЛ зауважує, що процедура скасування судового рішення за нововиявленими обставинами передбачає, що віднайдено докази, які раніше не були об'єктивно доступними та які можуть призвести до іншого результату судового розгляду. Особа, яка вимагає скасування судового рішення, має

<sup>1</sup> Лавров В. В. Перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами у цивільному судочинстві. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» з галузі знань 08 «Право» – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України. – Харків. – 2023. – 230 с.

<sup>2</sup> *Brumărescu v. Romania*, № 28342/95, 28 October 1999. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58337>

довести, що вона не мала можливості надати суду докази до закінчення судового розгляду і що такі докази мають вирішальне значення для справи. Аналіз практики ЄСПЛ щодо перегляду судових рішень дозволяє зробити висновок, що нововиявленими обставинами можуть бути визнані обставини, які: а) існували під час розгляду справи судом; б) не були відомими суду та учасникам справи під час розгляду справи судом; в) мають істотне значення для справи і можуть призвести до іншого результату судового розгляду (тобто, коли врахування їх судом мало б наслідком прийняття іншого судового рішення, ніж те, яке було прийняте) (рішення ЄСПЛ від 26 червня 2018 року у справі «Industrial Financial Consortium Investment Metallurgical Union проти України»,<sup>1</sup> та від 09 червня 2011 року у справі «Желтяков проти України»)).<sup>2</sup>

Враховуючи вищезазначене, як за процесуальним законодавством, так і за сталою практикою ЄСПЛ, до нововиявлених обставин належать факти об'єктивної дійсності, на яких ґрунтуються вимоги і заперечення сторін, а також інші факти, які мають значення для правильного розв'язання спору. Визначені законодавчо як нововиявлені, ці обставини за своєю юридичною суттю є фактичними даними, що в установленому порядку спростовують факти, які було покладено в основу судового рішення. Такі обставини мають бути відповідним чином засвідчені, тобто підтверджені належними і допустимими доказами. Суд вправі змінити або скасувати судові рішення за нововиявленими обставинами лише за умови, що ці обставини впливають на юридичну оцінку обставин, здійснену судом у судовому рішенні, що переглядається. Отже, процедура скасування остаточного судового рішення у зв'язку із нововиявленими обставинами передбачає існування доказу або факту, який має значення для з'ясування обставин справи, раніше не був відомий, однак міг би призвести до іншого результату судового розгляду.

Як вже зазначалося, саме про порушення статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод, (яка гарантує кожній фізичній або юридичній особі право на розгляд судом цивільної справи упродовж розумного строку), йдеться у рішенні по справі «Желтяков проти України» за заявою №4994/04, в якій ЄСПЛ дійшов висновків: право на справедливий розгляд судом, гарантоване пунктом 1 статті 6 Конвенції, повинно тлумачитися в контексті Преамбули Конвенції, яка, серед іншого, проголошує верховенство права як частину спільного спадку Договірних Держав. Одним із основоположних аспектів верховенства права є принцип юридичної визначеності, який, вимагає, щоб, коли суди остаточно вирішили питання, їхнє рішення не ставилось під сумнів. Цей принцип передбачає повагу до остаточності судових рішень та наполягає на тому, щоб жодна сторона не могла вимагати пере-

<sup>1</sup> Industrial Financial Consortium Investment Metallurgical Union проти України : рішення ЄСПЛ від 26 червня 2018 . URL: [https://court.gov.ua/userfiles/PI\\_konsorcuym\\_vs\\_Ukraine.pdf](https://court.gov.ua/userfiles/PI_konsorcuym_vs_Ukraine.pdf)

<sup>2</sup> «Желтяков проти України»: рішення ЄСПЛ від 09 червня 2011 року. URL: [https://cra.court.gov.ua/sud0190/about/sudova\\_praktyka/ZHELTyakov](https://cra.court.gov.ua/sud0190/about/sudova_praktyka/ZHELTyakov)

гляду остаточного та обов'язкового судового рішення просто задля нового розгляду та постановлення нового рішення у справі. Відступи від цього принципу є виправданими лише тоді, коли вони обумовлюються обставинами суттєвого та неспростовного характеру.

Принцип юридичної визначеності є одним із важливих елементів принципу верховенства права. В його основі лежить відоме з римського права положення *res judicata* («вирішена справа»), відповідно до якого остаточне рішення правомочного суду, яке вступило в силу, є обов'язковим для сторін і не може переглядатися. Іншими словами, цей принцип гарантує остаточність рішень («що вирішено – вирішено і не має переглядатися до безмежності»). Цей принцип має різні прояви. Зокрема, він є одним з визначальних принципів «доброго врядування» і «належної адміністрації» (встановлення процедури і її дотримання), частково співпадає з принципом законності (чіткість і передбачуваність закону, вимоги до «якості» закону).<sup>1</sup>

Справа «Желтяков проти України» стосується рішення щодо нового розгляду справи, провадження у якій було закінчено остаточним рішенням, у зв'язку з нововиявленими обставинами на вимогу сторони провадження. Така процедура сама по собі не суперечить принципів юридичної визначеності в тій мірі, в якій вона використовується для виправлення помилок правосуддя (рішення від 6 грудня 2005 року у справі «Попов проти Молдови»).<sup>2</sup> Однак, Суд повинен визначити, чи була така процедура застосована у спосіб, сумісний зі статтею 6 Конвенції. ЄСПЛ зазначає, що рішення суду від 5 квітня 2000 року (рішення, яким було вирішено справу по суті) не було оскаржено і стало остаточним. Понад сім років після цього той же суд скасував це рішення у зв'язку з тим, що експертний висновок, на якому воно ґрунтувалося, було підготовлено не Бюро, а експертами, які діяли як приватні особи. Суд дійшов висновку, що Асоціація як сторона провадження не знала про цей факт у 2000 році і не могла знати про нього до 2006 року. Хоча саме національні суди оцінюють факти та надані їм докази, Суд вважає, що такий висновок є сумнівним. Зокрема, Суд зазначає, що відсутність у висновку від 5 серпня 1999 року печатки та реєстраційного номеру Бюро не приховувалась від суду або сторін протягом першого розгляду справи. У будь-якому разі Суд вважає, що ситуація не вимагала такого грубого втручання у остаточне рішення суду. Немає жодних підстав вважати, що воно стосувалося серйозного порушення процесуальних норм. Також не стверджувалось, що висновок був «завідомо неправильним». Навпаки, місцевий відділ міліції відмовив у порушенні кримінальної справи за заявою голови Асоціації щодо вчинення злочину експер-

<sup>1</sup> Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. – 2-ге вид. випр., допов. – К. – 2015. – С. 62

<sup>2</sup> Popov v. Moldova № 2, № 19960/04, п. 46 : рішення ЄСПЛ від 6 грудня 2005 року у справі. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/go/974\\_708](https://zakon.rada.gov.ua/go/974_708)

тами, які готували висновок, у зв'язку з її необґрунтованістю. Тому Суд вважає, що скасування судового рішення від 5 квітня 2000 року було невинуватим, а тому мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.<sup>1</sup>

В аспекті практики ЄСПЛ перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами має відповідати наступним вимогам: такий перегляд є екстраординарним і має місце у разі наявності прямо визначених в законі істотних підстав, що зумовлюють необхідність у перегляді судового рішення; підстави перегляду мають бути сформульовані з дотриманням вимог до якості закону, а також виключати можливість свавільного втручання у права та свободи людини і громадянина; перегляд не може використовуватися як «замаскована апеляція» на шкоду одній зі сторін; перегляд має застосовуватися без надмірного формалізму з боку суду; перегляд має відбуватися з неухильним дотриманням належних процедур і відповідати мінімальним гарантіям права на справедливий судовий розгляд, закріпленим у п. 1 ст. 6 ЄКПЛ (доступ до суду, розумний строк судового розгляду, вмотивованість судового рішення, рівноправність сторін та змагальність судового провадження, незалежність та безсторонність суду, встановленого законом, публічність тощо) тією мірою, якою ці гарантії не суперечать сутності відповідного провадження, що також може допускати легітимні обмеження та усічений обсяг таких гарантії.

Слід відмітити, що виконання рішень ЄСПЛ набуває колосальної актуальності і при цьому, маємо звернути увагу та зауважити, що станом на початок 2026 року Україна залишається лідером за кількістю порушень у ЄСПЛ, де лише у 2025 році було ухвалено 164 рішення проти держави, у 160 з яких констатовано порушення прав людини, що є найвищим показником серед усіх країн – учасниць.

## Висновки

Однією із новел Цивільного процесуального кодексу України є зміна формату й оптимізація інституту перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами. Характерною рисою даного інституту є те, що він являє одну з найважливіших гарантій справедливого здійснення правосуддя і дотримання законності в цивільному судочинстві. Основними завданнями перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами є оцінка їх правосудності з метою ефективного поновлення порушених прав осіб. Процесуальний порядок провадження за нововиявленими або виключними обставинами має відповідати сучасним стандартам захисту прав

<sup>1</sup> «Желтяков проти України»: рішення ЄСПЛ від 09 червня 2011 року. URL: [https://cra.court.gov.ua/sud0190/about/sudova\\_praktyka/ZHELTAKOV](https://cra.court.gov.ua/sud0190/about/sudova_praktyka/ZHELTAKOV)

і законних інтересів осіб, в основу яких покладений принцип верховенства права. Інститут перегляду судових рішень у зв'язку з нововиявленими або виключними обставинами, покликаний сприяти підвищенню ефективності судового захисту прав та інтересів учасників судового процесу, забезпечувати імперативність судових рішень, які набрали законної сили. Він є додатковим способом забезпечення правосудності судового рішення та резервним механізмом захисту прав і законних інтересів осіб і повинен виконувати своє призначення, коли неможливі усі інші засоби процесуально-правового захисту.

Право на справедливий судовий розгляд є визначальним міжнародним стандартом цивільного судочинства, що має бути забезпечений на національному рівні відповідно до міжнародних зобов'язань, взятих на себе Україною. Судова практика повинна орієнтуватися на сутність обставин, а не лише на формальні підстави чи процесуальні деталі. Запровадження єдиних підходів у судовій практиці, удосконалення законодавства та роз'яснення правових механізмів забезпечить ефективне використання цього інституту. Удосконалення правозастосовної діяльності у цій сфері сприятиме підвищенню рівня довіри до судової системи та зміцненню верховенства права в Україні.

Одним з найефективніших засобів відновлення порушених прав є перегляд судових рішень у справі. Проведення щодо перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами відіграє важливу роль у забезпеченні справедливості судочинства, але потребує подальшого вдосконалення методології визначення нормативно-правового врегулювання та практики його застосування, з огляду на особливе значення міжнародно-правових стандартів та практики Європейського Суду з прав людини. Зокрема, одне з проблемних питань, що виникло під час дослідження процедури перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами є відсутність єдиного підходу у правозастосовчій практиці Верховного Суду, основна задача якого полягає саме у вироблені сталої судової практики, яку повинні враховувати суди першої та апеляційної інстанцій. Виявлено випадки неоднакового застосування судами норм чинного законодавства, недотримання його положень. Можна відзначити істотну кількість випадків такого перегляду за відсутності достатніх підстав, та упущення судів щодо з'ясування дотримання строків подання відповідних заяв про перегляд. Але при цьому, слід констатувати, що на основі практики ЄСПЛ, існування в національному законодавстві перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами є легітимним з точки зору гарантій права на справедливий судовий розгляд, закріпленого у п. 1 ст. 6 ЄКПЛ.

Цивільний процесуальний кодекс України приділяє недостатньо уваги даному інституту, якому присвячується лише сім статей, без чіткого визначення самого поняття нововиявленої чи виключної обставини та основних ознак і особливостей таких обставин. Пропонується доповнити Цивільний процесуальний кодекс України статтями із вказаними визначеннями та озна-

ками, оскільки такі норми щодо провадження за нововиявленими або виключними обставинами будуть сприяти виправленню помилок судів, надійному встановленню істини у справах та ефективному захисту порушених прав і інтересів осіб, а також уникненню безпідставного відкриття провадження та подальшого їх розгляду.

### Анотація

*Розділ присвячений дослідженню інституту перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами в цивільному судочинстві України та адаптації даного інституту до стандартів та практики ЄСПЛ. У розділі розглянуто питання щодо окремих методологічних аспектів дослідження провадження за нововиявленими або виключними обставинами, що пов'язано, з одного боку, з новелізацією глави присвяченій даному інституту в ЦПК України, а з іншого – необхідністю визначення сутності, поняття і значення нововиявлених та виключних обставин з урахуванням судової практики. Увага приділяється значенню перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами, як виду перегляду судових рішень, що набрали законної сили, у контексті міжнародних стандартів права на справедливий судовий розгляд і практиці ЄСПЛ.*

*Наявність перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами не є новою процесуальною стадією цивільного процесу, але певні законодавчі зміни 2017 року свідчать про різні підходи щодо визначення цих конструкцій, та їхньої правової природи, що передбачало необхідність дослідження даного інституту цивільного процесуального права з метою забезпечення ефективного захисту порушених прав і законних інтересів учасників цивільного судочинства. Саме тому, у розділі акцентується увага на розкритті правозастосовчих підходів щодо нововиявлених та виключних обставин шляхом надання характеристики даних понять, обґрунтовуються основні ознаки, зазначаються їхні особливості. Завдяки даному науковому вивченню питання, вдається висвітлити недоліки цивільних процесуальних норм, які мають бути усунені задля удосконалення процедури перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами.*

**Ключові слова:** захист прав, свобод та законних інтересів, цивільне судочинство, нововиявлені обставини, виключні обставини, перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами, верховенство права, ЄСПЛ.

**Keywords:** protection of rights, freedoms and legitimate interests, civil proceedings, newly discovered circumstances, exceptional circumstances, review of court decisions based on newly discovered or exceptional circumstances, rule of law, ECtHR.